

MONDROS MÜTAREKESİ VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TAVRI

İÇİNDEKİLER

- Mondros Mütarekesi ve İşgaller Karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın Tavrı
- Mütareke Sonrası Düşünülen Kurtuluş Çareleri
- Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Faaliyetleri
- Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçmek İçin Yaptığı Faaliyetler
- Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Kıtât-ı Müfettişliği'ne Tayin Edilmesi
- Müfettişlik Yetkileri Hususunda Yapılan Tartışmalar
- Müfettişlik Talimatnamesinin Mahiyeti ve Önemi

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Mondros Mütarekesi gereğince ülkenin işgaline yönelik tartışmaları anlayabilecek,
- İşgallere karşı Mustafa Kemal Paşa'nın tutumu ve tavrını kavrayabilecek,
- Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesini ve burada yaptığı çalışmaların sonuçlarını açıklayabilecek,
- Mustafa Kemal Paşa'da Anadolu'ya geçme fikrinin oluşum sürecini anlayabilecek,
- Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Kıtât-ı Müfettişliği'ne atanmasını ve yetkilerini öğrenebileceksiniz.

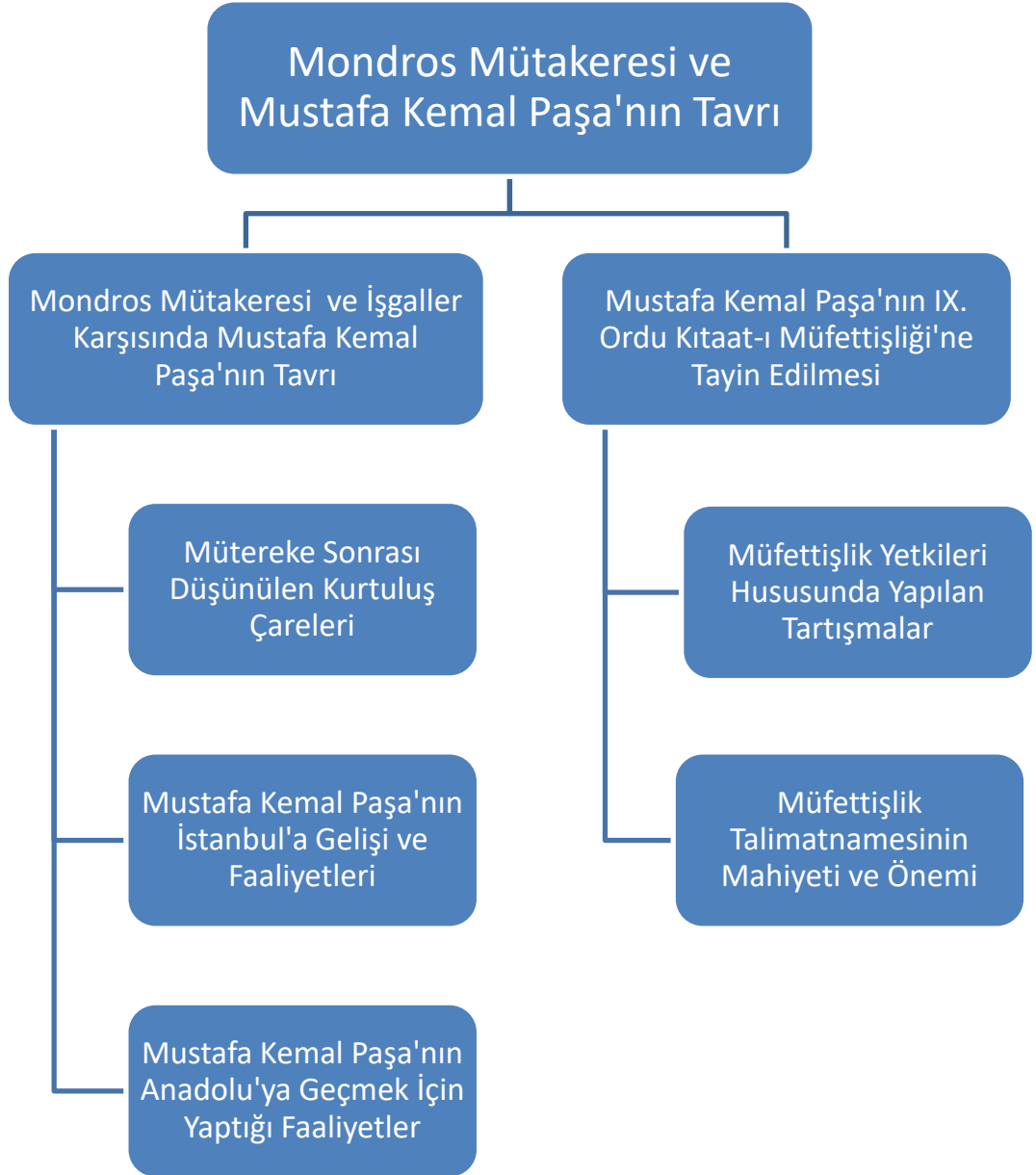

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I

**Prof. Dr.
Erdal AYDOĞAN**

ÜNİTE 9

GİRİŞ

Osmanlı Devleti nice umutlarla girdiği büyük savaştan yenik çıkmış, İtilaf Devletleri'yle Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı. Mütarekenin imzası sonrası Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti istifa etmek zorunda bırakılmış, yerine önce Tevfik Paşa, sonra da Damat Ferit hükûmetleri kurulmuştu. Bu hükûmetler; *"Amacımız İngiltere'yle eski dostluğumuzu sürdürmektir"* anlayışıyla politik duruşlarını belirlemiş, Mondros Mütarekesi'nin bütün ülkede uygulanmasını istemişti.

Hükûmetlerin basiretsiz ve fütursuzca teslimiyetlerine karşı Mustafa Kemal Paşa gibi vatanperver sivil-asker devlet adamları mütarekeye karşı tavrı almıştı. Bu tarz duruş sergileyen bürokratlar ise kısa süre içinde görevden uzaklaştırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa da aynı gerekçe ile görevden alınmış, İstanbul'a gelmesi istenmişti. Bu gelişmeler üzerine 13 Kasım'da İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa burada kaldığı müddet içinde her anı değerlendirmiş ve ülkenin ve devletin kurtuluşu için hal çareleri arayışına girmişti. Kendisi gibi İstanbul'a gelen devlet adamlarıyla ve aktif görevleri başında bulunan vatanperver bürokratlarla yaptığı mesainin neticesinde Anadolu'ya geçme fikri ortaya çıkmıştı.

Bu çabalar neticesinde de Karadeniz Bölgesi'nde mütarekenin uygulanmasında yaşanan aksaklıkları gidermek üzere yeni bir görev ve sıfat ile Anadolu'ya gitme fikri süreci tamamlanmıştı. Dönemin nazik şartlarına rağmen IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği'nin ihdası ve buna dair müfettişlik görev alanı ve yetkileri son derece dikkat çekici olmuştur. Bu yeni durum görünürde İstanbul Hükûmetinin işgalcilerin taleplerini karşılaması gibi görünse de bundan sonra yaşanacaklar Mustafa Kemal merkezli mücadelenin de başlangıcını oluşturmuştur.

Mütareke sonrası İstanbul'a geri çağrılan Mustafa Kemal Paşa'nın burada kaldığı süre içinde girişmiş olduğu faaliyetleri ve Anadolu'ya gitme fikrinin ortaya çıkışı, görev ve yetkileri bu üniteye detaylı bir şekilde irdelenecektir.

MONDROS MÜTAREKESİ VE İŞGALLER KARŞISINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TAVRI

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu, Almanların yönlendirmesi ve çoğu zaman da kendi emellerine ulaşma stratejisiyle konuşlandırılmıştı. Bunların en dikkat çekeni, 15 Temmuz 1917'de Bağdat'ı savunmak için oluşturulan Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'ydı. *Bu orduya Türkler, Yıldırım Orduları, Almanlar ise Falkenhayn ismine nispetle F. (Falke) Ordular Grubu Komutanlığı ismini vermişti.* I. Ordu'nun komutanı Alman *Mareşal von Falkenhayn*, Kurmay Başkanı ise Albay von Dommes idi. Adı geçen ordunun, görevde kaldığı süre içinde Ordu Komutanı Falkenhayn'ın yanlış kararları

Almanların yönlendirmesi ile 15 Temmuz 1917'de Bağdat'ı savunmak için Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı oluşturuldu.

yüzünden ne Bağdat ne de Mısır'daki askerî harekâtları başarılı oldu. Bu gibi başarısızlıklar sonucu Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na Liman von Sanders getirildi. O da beklentilere cevap verememiş ve İstanbul'a geri çağırılmıştı [1].

Artık savaşın sonu görünmüştü. İttifak Devletleri barış için ABD'ye ve İtilaf Devletleri'ne müracaat ediyordu. Osmanlı Devleti ise bu süreçte *Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Mütarekenin imzalandığı gün Mustafa Kemal Paşa da Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na atandı.* Mustafa Kemal Paşa'nın bu göreve atanmasıyla yapmak istediği ilk iş; ordu içindeki Alman etkisini ortadan kaldırmaktı [1].

Resim 9. 1. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Liman von Sanders ve VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı Genelkurmayı, görevine henüz başlamış olan Mustafa Kemal Paşa'yla Mütarekenin Suriye'de uygulanıp uygulanamayacağı gibi konularda fikir teatisinde bulundu. *Bu aşamada II. ve VII. ordular da Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verildi. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'nın karargâhı ise Adana'da idi* [2].

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti'ne müracaat ederek Mütareke gereğince Suriye sınırı, terhisler gibi konulardaki belirsizliklerin nasıl hâldedileceği, Toros tünellerinin önemi ve buraların ne pahasına olursa olsun elde tutulması gerektiği, gerekli çalışmalar yapılmadan ordunun terhisinin yanlış olacağı hususlarında Ahmet İzzet Paşa'nın dikkatlerini çekti. *Dahası işgallere göz yumamayacağını ve karşı koyacağını ifade ediyordu. Bu düşünceler çerçevesinde Suriye'de Arap aşiretlerini işgallere karşı örgütlemekle işe başladı.* İskenderun Körfezi'nin işgalini önlemek için alınması gereken tedbirler için birçok defa İstanbul'a müracaat etmekten çekinmedi [1].

Mustafa Kemal Paşa, Toros tünellerinin elde tutulması gerektiğini, gerekli çalışmalar yapılmadan ordunun terhisinin yanlış olacağı hususlarında Ahmet İzzet Paşa'yı uyarmıştı.

Resim 9. 2. Yıldırım Ordular Grup Komutanı Mustafa Kemal Paşa

Resim 9. 3. Yıldırım Ordular Komutanı Olarak Mustafa Kemal Paşa'nın
Osmanlı Genelkurmayına Çektiği Bir Telgraf

Mustafa Kemal
Paşa'nın işgallere
karşılık verme
kararlılığını ise
hükûmet, yanlış bir tavır
olarak
değerlendiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün gayretlerine rağmen İngilizlerin baskısı İstanbul'da ve Hükûmet üzerinde etkisini daha çok hissettiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın işgallere karşılık verme kararlılığını ise Hükûmet, yanlış bir tavır olarak değerlendirmiyordu. *Hükûmet'e göre işgallere ve İngilizlere karşı gelmek, ileride toplanacak barış görüşmelerinde Osmanlı'nın menfaatlerine engel olabilecekti.*

Resim 9. 3. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve Yaverleri

Hem Mustafa Kemal Paşa'nın hem de İstanbul Hükûmetinin meseleler karşısındaki tutumları aralarındaki anlaşmazlıkları iyice su yüzüne çıkardı. İstanbul Hükûmeti daha da ileri giderek İskenderun'un tesliminin menfaat icabı olduğunu bildiren emrini verdi ve 9 Kasım 1918'de İskenderun işgal edildi. *İtilaf Devletleri'nin baskısı sonucunda padişah, Yıldırım Orduları Komutanlığı'nı irade-i seniyesi ile lağvederek Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'yı da Harbiye Nezareti emrine tayin etti* [1, 3].

Mütareke Sonrası Düşünülen Kurtuluş Çareleri

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiğinde işgal kuvvetleri, İstanbul'u fiilen işgal etmişti. Başkent'te durum, Sadi Borak'ın ifadesiyle "*feci*" kelimesiyle anlatılabilir [4].

Bu durum karşısında Anadolu ve İstanbul'da ülkeyi kurtarmak adına iyi niyetli, küçük çaplı çalışmalar yapılmaktaydı. Ancak bütün bu çabalar birlik ve beraberlikten uzak, plan, program, lider ve kadrodan yoksundu.

Anadolu ve İstanbul'da ülkeyi kurtarmak adına çalışmalar yapılmaktaydı. Ancak bütün bu çabalar birlik, beraberlikten uzak, plan, program, lider ve kadrodan yoksundu.

Bu çabalara karşılık başta padişah olmak üzere ümidini kaybetmiş, teslimiyetçi ve ikbal peşine düşmüş bürokrasi ve yöneticilerin varlığı ise işleri iyice çıkmaza sürüklüyordu. Ayrıca vatanperverliklerinden asla şüphe edilemeyecek birçok yazar, aydın bu kervana katılmış, farklı kurtuluş çareleri peşine düşmüştü. Söz konusu edilen kurtuluş reçetelerine bakılacak olursa, bunların bir kısmının tamamen sosyal-psikolojik çöküşün eseri gibi duruyordu. [8]. Bu duruma örnek verecek olursak; *Aralarında Hâlide Edip, Yunus Nadi, Ahmet Emin, Velid Ebuzziya, Celal Nuri, Necmettin Sadak gibi devrin önemli aydınları sosyal-psikolojik çöküşün bir neticesi olsa gerek Amerikan Mandası isteyenler arasındaydı. Bu maksatla Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurdular.* 5 Aralık 1918'de ABD Başkanı Wilson'a mektup yazarak Türkiye'de bir Amerikan mandasının gerekçelerini dile getirdiler. Amerikan mandasını isteyen bu aydınların ileriki günlerde Anadolu'ya geçerek İstiklal Savaşı'na önemli katkılar sağlamış olmaları da dikkat çekicidir [5].

Buna karşılık kurucuları ve üyeleri arasında başta Padişah Vahidettin, Damat Ferit, Ali Kemal, Said Molla, Rahip Frew (Fru) gibi kişilerin olduğu İngiliz Muhipleri Cemiyeti ise İstanbul'daki en dikkat çekici çalışmaları yapmaktaydı. Bu kişiler Lloyd George Hükûmetine müracaat ederek İngiliz mandası istemekteydi. Bu dernek, Nutuk'da da belirtildiği gibi *"memleket içinde örgütlenerek isyan ve ihtilal çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler"* için yoğun mesai yapmaktaydı. İstanbul'da bu gibi maksatlarla kurulmuş dikkat çekici bir diğer dernek; *Kürt Teali Cemiyeti'yd. Amacı ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bağımsız bir Kürt Devleti kurmaktır* [5].

Görüleceği üzere ülkenin bu zor günlerinde kötü niyetli, basiretsiz, iradesiz ve omurgasız yöneticiler İstanbul ve Anadolu'da benzer faaliyetler içinde olmuşlardır. Bu olup bitenler karşısında ise Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesiyle yeni bir ruh, yeni bir heyecan, ülke üzerindeki kara bulutları kısa sürede dağıtmaya başlayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Faaliyetleri

Bu gelişmelere paralel olarak İtilaf Devletleri, Mütarekeyi uygulamaya koymak için donanmalarını da İstanbul'a göndermekte gecikmedi. Padişah ise mutî bir tavırla olup bitenlere karşı sessizdi. Yine bu sırada padişah ile kabine arasında birtakım anlaşmazlıklar iyice su yüzüne çıktı. Daha mütarekenin imzalanması sürecinde Osmanlı Devleti adına Damat Ferit'i heyetin başına getirmek için ısrar eden padişahın bu isteğine muhalif olunması, onun kibir ve gururunu rencide ettiği gibi kabineye muhalif grubun kışkırtmaları da bu anlaşmazlığı körüklemişti. Yukarıda belirtilen sebeplerin yanında, İtilaf Devletleri'nin de hoşuna gider düşüncesinde olan padişah, Ahmet İzzet Paşa'dan Hükûmette yer alan İttihatçı nazırların değiştirilmesini istedi. Ancak bu isteklere Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, tereddütsüz olumsuz cevap vermiş, ardından da 8 Kasım'da istifasını Saraya sunmuştu [3].

Padişah, Ahmet İzzet Paşa'dan hükûmette yer alan ittihatçı nazırların değiştirilmesini istedi.

İstanbul'da bu keşmekeşlikler yaşanırken, Adana'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, 10 Kasım'da Ahmet İzzet Paşa'dan son bir telgraf aldı. Bu telgrafta *“Zat-ı devletleri, İstanbul'a bir an evvel gelmelisiniz. Sizinle görüşmeye ihtiyacım var.”* demektedir [6, 7]. Bu telgrafla İstanbul'a davet edilen Mustafa Kemal Paşa, yapılacak başka bir işin olmadığına kanaat getirerek 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldi.

Mondros hükümleri gereğince dağıtılan ordu komutanları, değerli bürokrat ve devrin kalem erbabı arasında düşmana kafa tutan, bağımsız yaşamayı şiar edinmiş olan zevat, İngilizler tarafından İstanbul'da toplanarak bir kısmı zindanlara, bir kısmı da Malta'ya sürülmüştü.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldiği vakit karşılaştığı ilk manzara, İtilaf Devletleri'nin demir atmış donanmasıydı. Bu manzara karşısında üzüntüsü bir kat daha artmış ve daha önceki telkinlerinin haklılığı iyice ortaya çıkmıştı. İstanbul'da güvendiği arkadaşlarıyla haberleştikten sonra, henüz istifasını vermiş olan Ahmet İzzet Paşa'yı Sadaret Konağı'nda ziyaret etmişti. Buradaki görüşmelerde Ahmet İzzet Paşa'nın istifa gerekçesi ve padişahın tutumu gibi konularda görüş teatisinde bulunmuşlardı. Yine bu görüşmelerde Hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş Tevfik Paşa'nın Meclisten güvenoyu almasına mani olunarak, İzzet Paşa'nın kabineyi tekrar kurmasına zemin hazırlamak fikri ortaya atılmış ve kabul edilmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa çalışmalarına hız vermiş, Meclis-i Mebusana giderek kulis faaliyetlerine başlamıştı. Tanıdığı ve güvendiği mebuslarla görüşmeler yapmış; bir kısmı olumlu karşılarken bir kısmı da Hükûmetin düşmesi sonucunda, Meclisin dağılabileceği endişelerini dile getirmişti. *Ne yazık ki Mustafa Kemal Paşa, bu faaliyetlerinin sonucunda hedeflerine ulaşamamış, yeni Hükûmet, oy çokluğuyla güvenoyu almıştı.* Bu sonuç karşısında şaşkınlık ve üzüntüye gark olan Mustafa Kemal Paşa, bu duygularla padişaha bütün açıklığıyla görüşlerini söylemek amacıyla Saraya müracaat ederek görüşme talebinde bulundu. Mustafa Kemal'in bu talebi üzerine görüşme, 22 Kasım'da gerçekleşti.

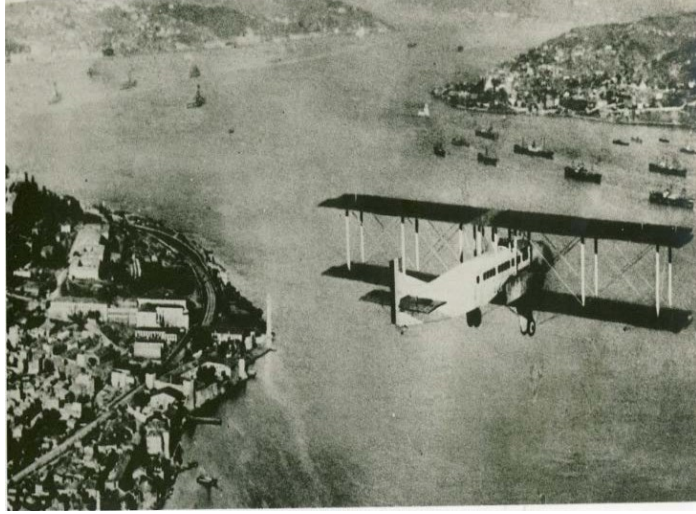

Mustafa Kemal, kendi düşüncelerini ortaya koymak, kamuoyu oluşturmak için yakın arkadaşı Fethi Bey'le birlikte, *“Minber”* gazetesini çıkarmıştı.

Bu görüşmeden istediği sonucu alamayınca, yeni çareler peşine düştü. Mesela, İstanbul basınının olumsuz muhâlefetine takılan sabık Hükûmet ve Mustafa Kemal, bu propaganda yöntemine karşı kendi düşüncelerini ortaya koymak, kamuoyu oluşturmak için yakın arkadaşı Fethi Bey'le birlikte, adını da kendi koyduğu *“Minber”* gazetesini çıkarmıştı. Gazete, Mustafa Kemal'in kendini anlatmak için iyi bir vasıta olduğu gibi, Tevfik Paşa'nın güvenoyu almaması için de yoğun bir karşı muhalefet aracı olmuştu [9, 10].

Mustafa Kemal Paşa, o günkü şartlar icabı içinde bulunduğu faaliyetlerden istediği sonucu alamamış olmasına rağmen, belki bu sefer diyerek yeni girişimlerden de çekinmiyordu. Bundan sonra, S. Tansel'in ifadesiyle *“Daha kötü ve daha zorlayıcı hareketlere başvurulması düşünüldü. İhtilalcı bir komite kurmaya karar verildi.”* Amaç,

padişahı zorla da olsa tahtından indirmek ve yeni bir hükûmetin kurulmasına zemin hazırlamaktı. Ancak, diğer faaliyetlerinde olduğu gibi bunda da birlikte olduğu arkadaşlarından bazılarının son anda çekilmeleri sebebiyle, işi uzatmanın tehlikeli bir hâl alabileceği endişesiyle vazgeçmişti [9]. Yine İstanbul'da güvendiği çeşitli vazifeler almış arkadaşlarıyla sık sık bir araya gelerek ilerisi için planlar yapmıştı [7].

Resim 9. 4. Mütareke sonrası İstanbul Boğazı'nda İtilaf Devletlerinin Donanması

Aynı günlerde İstanbul basını, Mustafa Kemal hakkında yerli yersiz iddialarda bulunuyordu. Mesela daha önce Meclis-i Mebusanı fesheden padişahın bu icraatını da tavsiye edenin bizzat Mustafa Kemal olduğu şeklinde haberler çıkıyordu. *Ancak bu propagandanın tek gayesi olabilirdi. O da kendisinin hedef gösterilerek tutuklanmasını sağlamaktı* [11].

Cephede başlayıp, İstanbul'da olgunlaşarak devam eden fikrî ve siyasi faaliyetlerin dolaylı ve dolaysız içinde yer alan Mustafa Kemal kimi zaman da İstanbul'da çeşitli faaliyetler içinde bulunan teşkilatların ve siyasilerin teklifleriyle karşılaşmıştı. Mesela, o günlerde sadrazamlık yarışında adı geçenlerden olan *Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in* kurması muhtemel kabinesinde Harbiye Nazırlığı için Mustafa Kemal Paşa'ya teklif götürülmüş, ancak o bu teklifi reddetmişti [2]. O sırada Jandarma Genel Komutanı Refet Paşa'nın da benzer bir teklifle geldiği, fakat Mustafa Kemal'in *"Çok enerjik bir teşebbüs. Sizi tebrik ederim. Ancak ben nazır olmak istemem."* diyerek tereddütsüz bu teklifi de reddettiği bilinmektedir [6, 27].

İşte Mustafa Kemal merkezli Millî Mücadele fikri bütün bu faaliyetler sonucunda ortaya çıkmıştı [12]. Ancak, bu işin başarısı için uygulama alanı İstanbul değil, Anadolu olarak tespit edilmişti. Artık bundan sonraki hedef, arkadaşlarıyla beraber mücadele kıvılcımının Anadolu'ya taşınması olacaktı.

Mustafa Kemal fikri bu faaliyetler sonucunda ortaya çıkmıştı. Ancak, bu işin başarısı için uygulama alanı İstanbul değil, Anadolu olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçmek İçin Yaptığı Faaliyetler

Tevfik Paşa Hükûmeti, İtilaf Devletleri'nin baskıları sonucu sözde "*Tehcir*" suçlularının yakalanarak mahkeme edilmesiyle uğraşırken, Meclis ve Hükûmet arasında vuku bulan anlaşmazlıklar siyasal ortamı çıkmaza sokmuştu. Dahası Mecliste yükselen millî istekler hem İtilaf Devletleri'ni hem de Sarayı rahatsız etmiş, sonunda da Meclis feshedilmişti (21 Aralık 1918). Hükûmet artan bu baskıları göğüslemekte zorlanırken, çareyi basına sansür uygulamakta, Hükûmette bazı değişikliklerde ve daha da önemlisi İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerini tutuklamakta bulmuştu.

İşlerin iyi yürümemesi Saray ve Hükûmetin de arasını açmış, akabinde de 3 Mart 1919'da Hükûmetin istifası gelmişti. Tevfik Paşa'nın adeta beklenen istifasından sonra gerek *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*'nın baskısı, gerekse de İngiltere'nin istekleri sonucu Hükûmeti kurmakla, İngiltere'ye yakınlığıyla bilinen, Damat Ferit görevlendirildi [14, 1].

Hükûmet, Hâlil Menteşe'nin ifadesiyle; "*Tam bir Hürriyet ve İtilaf Kabinesi*" görünümü almıştı. İngiliz istekleri; Tevfik Paşa Dönemi'nde olduğu gibi bu dönemde de sürmüştü. Hükûmet de ilk iş olarak bu istekler doğrultusunda birçok kıymetli vatan evladını tutuklattırarak Bekirağa Bölüğü'nde hapsedtirmişti [15].

Yukarıda kısaca değinilen siyasal ortama bir de devrin sosyal psikolojisini yansıtmak açısından önemli olan "*Manda Meselesi*" taşınmıştı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kurtuluş çareleri ararken temas ettiği insanlardan edindiği izlenimi şöyle anlatır: "*İçlerinden bir kısmında saf bir vatanperverlik hissinin coşkunluğundan başka, ne bir fikir, ne de tedbir kabiliyeti vardı. Bir kısmının hâlâ hasis politikacılık menfaatlerinden başka düşündükleri yoktu.*" Öyleki, insanlar geleceğe şüpheyle bakarken, hemen her kesim geleceği bir devletin himayesinde görmeye başlamıştı [11, 8].

Şüphesiz bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için bir olumsuzluk gibi görünüyordu. Bir an evvel kararın verilmesi ve fırsatların değerlendirilmesi gerekiyordu. Bunun için çeşitli vesilelerle İstanbul'a gelmiş olan tanıdıklarla irtibatı sıklaştırdı. Çünkü bu gidişle ne bir barış, ne de bir karşı mücadele başlayabilecekti. Özellikle, XV. ve XX. Kolordu Komutanlıklarına atanmış bulunan Kâzım Karabekir ve Ali Fuat (Cebesoy) paşalar ile yaptığı görüşmeler Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçme fikrini kamçılıyordu. Sina Akşin'in dediği gibi: "*İstanbul'da iktidar olmak yerine, Anadolu'da iktidar olmak ve gerekirse, oradan İstanbul'daki iktidara sahip çıkmak İstanbul'da fırkalara, gazetelere dayanmak yerine, aynı işi Anadolu'da, fakat bu sefer ayrıca orduya yaslanarak yapmak gereği ortaya çıkıyordu.*" [19].

İçlerinden bir kısmında saf bir vatanperverlik hissinin coşkunluğundan başka, ne bir fikir, ne de tedbir kabiliyeti vardı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN IX. ORDU KITAAT-I MÜFETTİŞLİĞİ'NE TAYIN EDİLMESİ

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da yaptığı son görüşmelerde vardıkları karara rağmen önemli ve halledilmesi gereken bir mesele ortaya çıkmıştı. Anadolu'ya ne zaman, hangi sıfatla gidilecekti.

Savaş boyunca, Batılı güçlerin desteğini almayı başarmış olan Osmanlı azınlıkları, Mütareke sonrası da dış desteklerin devam ettiği gerçeğinden güç olarak Anadolu'nun değişik bölgelerinde yıkıcı-bölücü emelleri için faaliyetlerini hızlandırmışlardı. Özellikle 9 Mart 1919'da İngilizlerin Karadeniz Bölgesi'ne asker çıkarma girişimleri azınlıkların bu taşkınlıklarına ivme kazandırmıştı. Bu sırada İtilaf Devletleri de lağvedilen, *IX. Ordu bölgesinde silahların toplatılmadığını ve asayişsizliğin arttığını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamıştı*. Gerçi asayişsizliğin kaynağı olarak bölgede faaliyet gösteren Türk çeteleri gösterilmeye çalışılsa da bilinen bir gerçek vardı ki, o da Doğu Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren teşkilatlı, dışardan destekli Rum çetelerinin varlığıydı. Bölgede asayişsizliğin en büyük kaynağını bunlar oluşturuyordu [16].

Calthorpe, asayiş hakkında Babıaliye raporlar sunmuştu. Bu raporlarda *“Meseleyi çözünüz; aksi hâlde bu vazifeyi biz yerine getireceğiz.”* diyordu.

Osmanlı hükümetinin ise asayişsizliğin kaynağı olarak Türk çetelerinin gösterilmesinden rahatsız olduğu anlaşıyordu. İleride olması muhtemel barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'ni çok zor duruma düşürebileceği kaygısıyla hareket ediliyor ve bu durumu düzeltmek için hal çareleri aranılıyordu. Bu dönemde Anadolu'ya birbirinden kıymetli komutanların gönderilmesinin en önemli sebebinin bu kaygıyı gidermek olduğunu söyleyebiliriz [16]. Yine devam eden bu süreçte Sarayın ve Babıalinin beklentilerini ve çıkmazlarını, İngiltere'nin Babıalideki Son Tercümanı Sir Andrews Ryan hatıralarında şöyle anlatır: *“Padişahın da Damat Ferit'in de hatası müttefiklerin ve bilhassa İngiltere'nin yenilmiş bir memleket olan, bunun için de elinde hiçbir kudret bulunmayan Türkiye'ye önemli birtakım tavizler vereceklerini ümit etmeleriydi [17].”*

Sarayın ve Babıâlinin bu arayışları sürerken, 21 Nisan 1919'da İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General A. Calthorpe, asayiş hakkında Babıaliye raporlar sunmuştu. Bu raporlarda *“Meseleyi çözünüz; aksi hâlde bu vazifeyi biz yerine getireceğiz.”* diyerek Babıalinin dikkatlerini çekmek istemişti [9].

Bu gelişmeler üzerine, bölgeye meseleyi çözebilecek iradede bir komutanın görevlendirilmesi için arayışlara giren *Saray ve Babıalinin listesine girmeyi başaran komutan Mustafa Kemal Paşa oldu*. Şu hâlde Mustafa Kemal Paşa'nın bu vazifeye atanmasının sebeplerini şöyle sıralayabiliriz;

- Mustafa Kemal Paşa'nın, Padişah Vahidettin'in fahri yaverliğini yapmış olması sebebiyle, padişahın ona olan güveni,

- Sarayın, Babıalının ve işgalci devletlerin tutumları karşısında, bir vatanperver olarak hadiselerle karşı kayıtsız kalamayacağı gerçeği,
- Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik hayatının kahramanlıklarla dolu olmasının, onu itibarlı bir komutan olarak tanıtmış olması,
- İstanbul'a geldikten sonra girişmiş olduğu bir takım siyasi ve fikrî mücadelenin etkili olması,
- Vatanperver devlet adamlarının tavsiye ve yardımları,
- İngiliz protestosu karşısında telaşlanan Saray ve Babıalının, onu bu meseleyi hâlledebilecek iradede görmeleri,
- Hükûmetin onun İttihat ve Terakki mensubu olmadığına olan inançları,
- Mustafa Kemal Paşa'nın şahsî hırsları ve ileri görüşlülüğü,
- Babıalının, onu İstanbul'dan göndererek muhâlif olmasını engelleme tavrı,
- Onun için Babıalının İngilizlere teminat vermiş olması.

Müfettişlik Yetkileri Hususunda Yapılan Tartışmalar

İngilizlerin asayişle ilgili verdikleri rapordan olumsuz manada etkilenen Babıalı ve Sadrazam Damat Ferit Paşa, *Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'e*; bir an evvel bir şeylerin yapılması gerektiğini, aksi hâlde bu durumun işgaller için bir bahane olabileceğini söyleyip, bu konuda Dâhiliye Nazırı olarak ne düşündüğünü sorar. Mehmet Ali Bey, sözü edilen bölgeye muktedir bir komutan gönderilmesinin kaçınılmaz olduğu cevabını verir. Damat Ferit Paşa'nın, bunun için kimi düşündüğünü sorması üzerine de kendisinin yakından tanıdığı, güvendiği Mustafa Kemal Paşa'nın ismini verir.

Mehmet Ali Bey, *"mülkiye amirlerinin vaziyete hâkim olamayacaklarını fakat mülki ve askerî idareler birleştirilerek başına hükûmete taraftar, şayan-ı itimat genç ve enerjik bir kumandan getirilirse asayişin düzelebileceğini ve artık İngilizlerin de bir şikâyetle hakları kalamayacağını münasip bir şekilde izah etmiş ve Paşa'yı iknaya muvaffak olmuştur"* [14].

Damat Ferit Paşa, bu konuda ikna edilmiş olmasına rağmen içindeki şüpheleri gidermek amacıyla, Mustafa Kemal Paşa ile çeşitli tarihlerde görüşmeler yapmıştı. Ryan hatıralarında, tercih konusunda sadrazamın yeni ihdas edilen müfettişliğe Mustafa Kemal'i düşünmesinin akıllıca bir hareket olmadığı kanaatini belirterek şunları söylemektedir: *"O, bana Mustafa Kemal'i bir akşam yemeğine davet ettiğini, uzun boylu konuştuğunu ve sadakatine dair ondan teminat aldığını söylemişti."* Kaybedilecek zaman yoktu. Bunun için *Harbiye Nazırı Şakir Paşa* ile görüşen Mustafa Kemal Paşa mesele hakkında geniş bilgi almış, fikir teatisinde bulunmuştu [18].

Bu görüşmeler esnasında Mustafa Kemal Paşa önemli bir problem olarak gördüğü memuriyetin mahiyeti için kolları sıvamış, İstanbul'da sık sık görüştüğü Kâzım

Ryan hatıralarında, Sadrazam'ın yeni ihdas edilen müfettişliğe Mustafa Kemal'i düşünmesinin akıllıca bir hareket olmadığı kanaatindedir.

(İnanç) Paşa'yla birlikte, ileride işini kolaylaştıracak salahiyyette olabilmek için istediği talimatnameyi hazırlatma gayreti içine girmişti [14, 20].

Kâzım (İnanç) Paşa ile Mustafa Kemal Paşa talimatname üzerinde çalışırken bazı ilaveler eklenince Kâzım Paşa hayretini gizleyememiş; *“Selâhiyyetin bu kadarı da çok fazla olmaz mı Paşam? Çünkü korkarım ki Nazır kabul etmemelik eder.”* diye onu ikaz etme ihtiyacını duymuştur [14]. Gerçekten talimatnamenin son şeklini Harbiye Nazırı'na imzaya götürünce Şakir Paşa: *“Paşa oğlum siz IX. Ordu Müfettişliği değil, bütün Anadolu'da sahib-i nüfuz bir müfettişlik ihdas etmişsiniz. Bu nasıl şey?”* diyerek kendilerini uyarmak istemiştir [14]. Kâzım Paşa'nın tüm açıklamaları, Şakir Paşa'yı tatmin etmemiş olacak ki, talimatnameyi imzalama yerine, mührünü basmayı tercih etmişti [20, 2].

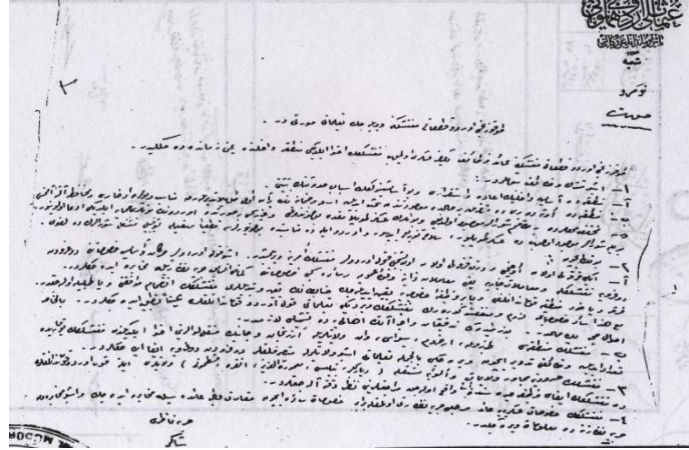
Müfettişlik tayini ve talimatnamenin geçerli olabilmesi için gerekli olan İrâde-i Seniyye ve Meclis-i Vükelâ (Hükümet) kararının da tez elden alınması gerekiyordu. Nihayet, *İrâde-i Seniyye* 30 Nisan 1335 (1919)'da alındı. Bu irade de şöyle denilmektedir: *“Mülga Yıldırım Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliğine tayin edilmiştir. İşbu İrade-i Seniyye'nin icrasına Harbiye Nazırı memurdur”* [20].

Mustafa Kemal'in tayininin geçerlilik kazanması için ikinci önemli adım da Meclis-i Vükelâ kararıydı. Bunun için Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Sâdaret'e İrâde-i Seniyye'nin alındığını 30 Nisan 1919 tarihli tezkireyle bildirdi [21].

Böylece ileride çok tartışılacak olan talimatnameye son şeklini vermek ve gerekli olan hükümet kararını da almak için Meclis-i Vükelâ'da çalışmalar başlatılmıştı [22]. Meclis-i Vükelâ'da, tetkik ve mütalaa edilen talimatnamenin derinliğine itirazlar olmuştu. Öyle ki görüşmeler uzamış ve Hükümet kararını 17 Mayıs'ta alabilmişti [23]. Mustafa Kemal de hükümetin bu kararlarını ancak İstanbul'dan hareketinden sonra öğrenebilmişti. *Yine vazifenin ehemmiyetine binaen, işlerin bir an evvel bitirilmesi ve mıntika dâhilinde mülki amirler ve komutanlara gerekli emirlerin verilmesi için Dahiliye Vekâleti'ne ve Erkan-ı Harbiye'ye gerekli tebligat yapılmıştı.*

Mülga Yıldırım Grubu
Kumandanı Mirliva
Mustafa Kemal Paşa IX.
Ordu Kıtaat-ı
Müfettişliğine tayin
edilmiştir. İşbu İrade-i
Seniyye'nin icrasına
Harbiye Nazırı
memurdur.

Resim 9. 5. Mustafa Kemal Paşa'ya Verilen IX. Ordu Kıtâat-ı Müfettişliği Talimatnamesi

Müfettişlik Talimatnamesinin Mahiyeti ve Önemi

Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerine göre hazırlanan bu önemli talimatname, tam bağımsızlık, hürriyet daha da önemlisi kurulması kuvvetle muhtemel yeni bir Türk devletinin de ilk işaretleri gibiydi [21].

Talimatnameyi bir diplomasi şaheseri olarak kabul eden G. Jaeschke'ye göre; bu yetkilerde karşılıklı tavizler söz konusudur [24]. Kendisinden istenen üç önemli vazife vardır. Bunlar;

- Bölgede asayişin temini,
- Mütareke gereğince silahların toplatılması,
- Gayriresmî olduğu söylenen şuraların lağvedilmesi.

Yukarıdaki istenenlere karşı, talimatnamenin ikinci ve üçüncü kısımlarında da Mustafa Kemal Paşa'ya son derece geniş yetkilerin verildiğini görmekteyiz.

Kendisine verilen vazifelerin hem askerî, hem de mülki olması dikkat çekicidir.

Askerî vazifelerin ifası için III. ve XV. Kolordu Kumandanlıkları Paşa'nın emrine verilmiş, kolorduların her türlü işleri müfettişliğin onayına bırakılmıştı.

Bu talimatnamenin dikkate değer en önemli kısmı mülki salâhiyet ve yetki sahasıdır. İşte talimatnameye hükümetten gelen itirazlar bu noktada odaklaşmaktaydı. Yani nasıl olur da bir asker, aynı zamanda sivil iradeye karışır ona her türlü emri verir, tayin eder, görevden alırdı? İşte söz konusu talimatnamenin diplomasi şaheseri olarak kabul edilmesinin sırrı buradadır.

Müfettişlikçe verilebilecek talimatı doğrudan doğruya şu vilayetler ve mutasarrıflıklar ifa edecekti: *“Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik Müstakil Livaları”*. Yine müfettişlik hududuna komşu vilayet ve mutasarrıflıklar da verilebilecek emirleri dikkate alacaklardı. Bunlar; *“Diyarbakır, Bitlis,*

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a böylesine olağanüstü yetkilerle ve Anadolu'nun büyük kesimine şamil bu irade-i Seniyye ile çıkmış oluyordu.

Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu vilayetleri ile kolordu kumandanlıkları". Bu vilayetlerin arasında kalıp, onlara komşu olan, ancak talimatnamede zikredilmeyen Kayseri ve Maraş mutasarrıflıkları da müfettişlik mıntıkasına dâhil edilmiş ve bu gelişme de Mustafa Kemal Paşa'ya Samsun'a çıktığı gün ulaştırılmıştı [25].

Talimatnamenin son maddesinde de Mustafa Kemal Paşa'nın sorumlu olduğu makamlar zikredilmişti. Bunlar da; Sadrazamlık ve Harbiye Nezareti makamları idi.

İşte Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a böylesine olağanüstü yetkilerle ve Anadolu'nun büyük kesimine şamil bu İrade-i Seniyye ile çıkmış oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa'yı olağanüstü yetkilerle Anadolu'ya gönderen irade, bilerek bilmeyerek bir paradoks meydana getirmişti. Çünkü önce gönderilecek, sonra da geri çağrılacaktı. Şu hâlde, niçin Mustafa Kemal'e bu yetkiler verilmişti?

Mustafa Kemal Paşa'ya verilen bu görev ve yetki hususu, günümüzde dahi en çok tartışılan konulardan biridir. Kimi kesimlere göre Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da Millî Mücadeleyi başlatsın diye gönderilmiş [26], kimi kesimlere göre ise İstanbul'dan uzaklaştırılma niyetiyle gönderilmiştir [2].

Ryan'ın vurguladığı gibi ileride Padişah ve Damat Ferit hakkında hiç de hayırlı olmayacak [17] bu yetkilerin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesindeki mantığın gerekçesini ortaya koyan spekülasyonlar bir yana, esas düşüncenin yukarıda da belirtildiği gibi Mustafa Kemal Paşa'nın tercih sebeplerinde aranması gerekmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'ya verilen bu görev ve yetki hususu, günümüzde dahi en çok tartışılan konulardan biridir.

Okuma Parçası: Mustafa Kemal Paşa'nın Hayatı

Doç. Dr. Temuçin F. Ertan

Tarih, tabiatın zıddına insanın eseridir. Böyle olmakla birlikte, "Tarihin inşasındaki esas rol, toplumlara mı yoksa kahramanlara mı aittir?" sorusu bilim adamları arasında tartışılmaya devam ediyorsa da bunun anlamlı olduğunu söylemek zordur. Çünkü kendi iradesiyle, akli ve bilgisiyle hareket eden ister kişi olsun ister toplum mutlaka tarihi etkiler. Bilim ve fikir kahramanlarına sahip olan toplumlar şuurlanır, siyaset kahramanlarına sahip olan toplumlar dünya milletleri arasında şahsiyet kazanır, askerî kahramanlara sahip olan toplumlar varlık ve şahsiyetlerini korumada başarılı olurlar. Şurası da unutulmamalıdır ki, böyle kahramanlar da bilgili ve şahsiyetli, tarihî toplumların eseridir. Öyleyse tarihi yapan ne tek başına fert ne de tek başına toplumdur, fakat irade ve bilgi sahibi şahsiyetli yöneticileriyle bütünleşebilip harekete geçen toplumlardır. İşte çöken bir imparatorluktan modern Türkiye'nin doğuşu, bu tarihi olgunun en iyi örneklerinden biridir. Bu perspektif içinde 21. yüzyılın eşliğinden geriye doğru baktığımızda Atatürk'ü anlamamız çok daha kolay olacaktır. Bu sebeple toplumuyla bütünleşen bir kahraman olan Mustafa Kemal Atatürk'ün yetiştiği ortam içinde hayatını sergilemekte fayda vardır.

Makedonya, Osmanlı ülkesindeki çeşitli milletlerin bir arada yaşadığı, kendilerine özgü bir yaşam sürdürdükleri bir yerdi. Makedonyalılar Müslüman, Hristiyan ve Musevi; Türk, Yunan, Slav, Ulah ya da Arnavut, hepsi ülkelerinin toprak yapısının en soğuktan en sıcakta kadar değişen ikliminin gerektirdiği disiplinli, sertleşmiş, sağlam ve dayanıklı insanlardı. İşte Mustafa Kemal, 1881 yılında Makedonya'nın kozmopolit bir liman şehri olan Selanik'te dünyaya geldi. Aynı tarihler Hristiyanların Müslümanlara, Yunanlılarla Slavların Türklere ve birbirlerine karşı ayaklandıkları, Rumeli'nin tümünü oluşturan unsurların birbirlerinden kopup dağıldıkları bir kargaşa ve kaos dönemidir. Yine aynı yıllarda başta Rusya olmak üzere büyük devletler Osmanlı topraklarını Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan yararına bölmeye ve parçalamaya çalışıyorlardı.

Selanik Askerî Rüştiyesi'ni tamamladıktan sonra Manastır Askerî İdadisi'ne başlayan Mustafa Kemal, burada ilk kez kendisini bir çatışma ortamının içinde buldu. Makedonya'daki Türk otoritesinin zayıflamasından faydalanan Yunan ve Slav öğrenciler pervasızca davranışlar geliştiriyor ve öğretmenlerin taraf tutmaları yüzünden de okul içinde çatışmalar meydana geliyordu. Makedonya'nın fethini anlatan kahramanlık hikâyeleri, türküleri ve efsaneleriyle büyüyen Mustafa Kemal, şimdi Yunanlıların, Bulgarların ve Sırların bu toprakları ele geçirmek için yapmış oldukları entrikalara ve çete faaliyetlerine tanık oluyordu. Bu arada Girit Meselesi yüzünden halkın galeyana gelmesi ve gönüllülerin askere alınması Mustafa Kemal'i de harekete geçirmiş, ancak öğrenci olduğu için kabul edilmemiş ve okula geri gönderilmişti. Bu olay genç Mustafa Kemal'in gönlünde vatanseverlik ateşinin tutuşmasına ve vatanını koruma isteğinin gelişmesine sebep olmuştu.

Manastır'daki askerî eğitim Mustafa Kemal'in karakterini geliştirmiş ve kişiliğini kazandırmıştı. Doğduğu şehir olan Selanik'in karışık ve kozmopolit yapısının kendisine kazandırdıkları, geniş tarih öğrenimi ve edindiği hayat tecrübeleri sayesinde geniş ufuklu bir şahsiyet olmuş, keskin gözlemleri ve güçlü iradesiyle, bundan sonraki dönemlerde kendi kişiliğinin derinliğine bakan ve kendisiyle tartışan bir düşünce adamının özelliklerini kazanmıştı.

Mustafa Kemal'in şiir ve edebiyatla karşılaşması da Manastır Askerî İdadisi'nde gerçekleşti. Arkadaşı Ömer Naci'nin etkisiyle vatan şairi Namık Kemal'in şiirleri ve yazılarıyla tanıştı. Bu tanışma Mustafa Kemal'in ileride uğruna mücadele edeceği fikirler açısından önemli birikimler edinmesini sağladı.

•Mustafa Kemal 1899 yılında İstanbul'da Harbiye'ye başladı. İstanbul 4. ve 5. yüzyıllarda Büyük Roma'nın en görkemli şehri idi. 1453 yılından bu tarafa ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseldiği, kendisini ifade ettiği bir başkentti.

Tarihselliğiyle çeşitli kültürlerin kaynaştığı, cami, kilise ve havraların iç içe girdiği bir imparatorluk merkeziydi.

Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarının hızlandığı, iktisadi açıdan adeta yarı- sömürge hâline geldiği ortam Mustafa Kemal'in de dâhil olduğu bir grup harbiyeli genç arasında konuşulmakta, tartışılmakta ve bu zor duruma çözüm yolları aran- maktaydı. Mustafa Kemal daha o yıllarda Hükûmetin hatalarını, kötü siyasetini ve berbat idaresini çevresine korkmadan açık açık anlatan lider konumundaydı.

1902 yılında Harbiye'yi bitirdikten sonra başarılı öğrencilerin alındığı Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne kaydoldu. Bu yıllarda hürriyetçi fikirlerle daha yakından tanışan Mustafa Kemal 21 yaşındaydı ve ülke II. Abdülhamit'in sıkı denetimi altındaydı. Bu eğitimi sırasında özellikle tabiye ve strateji konularında olağanüstü başarılı bir öğrenci olarak hocalarının dikkatini çekmiş olan Mustafa Kemal, 1905'te Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katıldı.

Sultana karşı faaliyetlere karıştığından Yıldız Sarayı'nda bir askerî mahkeme tarafından yargılanan Mustafa Kemal, herhangi bir cezaya çarptırılmamakla beraber, sürgün niteliği taşıyan bir kararla Şam'daki uzak bir garnizona tayin edildi. Buradaki görevi, Mustafa Kemal için ülkenin içinde bulunduğu durumu daha yakından görebilmesi açısından çok faydalı oldu. Devlet yönetiminin içine düştüğü kötü durum, ordunun eğitim eksikliği ve halkın çektiği sıkıntılar hakkındaki gözlemleri, daha sonraki siyasi faaliyetleri açısından önemli bir temel oluşturdu.

Mustafa Kemal merkezden uzakta bulunmasına rağmen hürriyetçi fikirleri doğrultusunda yürüttüğü mücadeleden vazgeçmemişti. Ona göre ekonomik durumun bozukluğu, büyük devletlerin baskısı ve çıkan isyanların yayılması yönetimin daha nitelikli insanların elinde bulundurulmasını şart kılmaktaydı. Bu mücadeleyi örgütlü bir hale getirmek

üzere 1906 yılında Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyetin yaygınlaşması ve güçlenmesi için yoğun çaba sarf etmesine rağmen bunda başarı sağlayamayınca, bu kez siyasetin hayli canlı olduğu Makedonya'ya el atmak fikrine ulaşan Mustafa Kemal bu amaçla Selanik'e geldi. Burada cemiyetin bir şubesini açtıktan sonra hakkında soruşturma açılması üzerine tekrar Şam'a döndü.

1907'de Makedonya'daki III. Orduya tayin edilen Mustafa Kemal, burada İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkiye geçti ve cemiyete üye oldu, İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) bünyesinde yer aldıktan sonra, cemiyet içinde sivrilmeye başladı ve cemiyetin iktidara yönelik daha ciddi bir programının olması gerektiği yönünde tenkitlerde bulundu.

23 Temmuz 1908 'de İTC'nin gayretleriyle gelişen olaylar sonucunda II. Meşrutiyet ilan edildi ve ülkede yeni bir dönem başladı. Mustafa Kemal bu defa İttihatçı liderlerden Enver Bey ile anlaşmazlığa düştü ve Trablusgarp'ta çıkan bir isyanı bastırmak göreviyle Selanik'ten uzaklaştırıldı.

Daha sonra Meşrutiyete karşı bir isyan niteliği taşıyan 31 Mart Vak'ası'nın bastırılmasında görev aldı. Bu olaydan sonra Selânik'e dönen Mustafa Kemal, cemiyet yönetimine karşı sürdürdüğü muhalefeti daha da sertleştirdi.

•Mustafa Kemal'e göre, ordu mensuplarının siyaset yapmamaları yahut siyasetle uğraşmak isteyen askerlerin ordudan istifa etmeleri şarttı. Bu fikirler etrafında küçük, fakat etkili bir grup oluşturdu. Bunlar arasında daha sonra Cumhuriyet Dönemi'nin önde gelen isimleri arasında yer alacak olan Ali Fethi (Okyar), ismet (İnönü), Rauf (Orbay), Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) ve Tevfik Rüşdü (Aras) beyler bulunuyordu.

1911 yılında İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması üzerine, bölgeye gönüllü olarak giden Mustafa Kemal, 1911 yılında Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine geri döndü. Mustafa Kemal Paşa'nın çok kısa bir süre Gelibolu'daki kolordunun harekât dairesi başkanlığını yaptığı savaş Osmanlı Devleti'nin ağır mağlubiyetiyle sona erdi. Savaş sırasında yapılan bir hükûmet darbesi sonunda İTC yönetime hâkim oldu ve özellikle Enver Paşa çok güçlendi. Bu yeni dönemde Sofya Askerî Ataşeliği görevine atandı. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla aktif görev almak üzere yurda döndü.

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa katılmasına ve Osmanlı ordusunun Alman subaylarının denetimine girmesine karşı olduğu hâlde girişimlerde bulunarak Tekirdağ'da kuruluş hâlinde bulunan 19. Tümen Komutanlığı'na atandı. Bu cephedeki Çanakkale Savaşı, Mustafa Kemal'in gelecekteki hayatı bakımından en önemli dönüm noktalarından birini oluşturdu.

Çünkü ülke içinde olduğu kadar, ülke dışında da bu cephe gösterdiği üstün başarı yankı buldu.

Muş ve Bitlis taraflarında Ruslara karşı başarılar elde etti.

30 Ekim 1918'de, yani Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na tayin edildi. Haksız işgallere karşı çıkan Mustafa Kemal Paşa, kumanda ettiği Ordular Grubu'nun lağvedilmesinden sonra 13 Kasım 1918'de İstanbul'a döndü.

16 Mayıs 1919'a kadar burada arkadaşlarıyla görüşmelerini sürdürerek meşru zeminde ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılması için çaba harcadı, İstanbul'da bir şey yapılamayacağını anlayınca Anadolu'ya geçmek için uygun fırsatı beklemeye başladı. Yakın arkadaşlarının yardımı ve akıllıca kurduğu iyi ilişkiler sonucunda IX. Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal Paşa, oldukça geniş bir bölgedeki bütün askerî ve mülki makamlara emir verebilme yetkisiyle donatıldı ve 16 Mayıs 1919'da Samsun'a hareket etti. [28]

Örnek

- Mustafa Kemal Paşa gibi birçok sivil-asker devlet adamı da Mondros Mütarekesi'ne karşı çıktığı için İstanbul'a çağrılmıştı.

Bireysel Etkinlik

- İşgal kuvvetlerinin İstanbul'daki faaliyetlerini araştırınız
- İrade-i Seniyye, müfettişlik, müsteşarlık, nezaret gibi kavramlarının anlamlarını öğreniniz
- Sultan Vahideddin'in hayatını araştırınız

Özet

• MONDROS MÜTAREKESİ VE İŞGALLER KARŞISINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TAVRI

• I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu, Almanların yönlendirmesi ve çoğu zaman da kendi emellerine ulaşma stratejisiyle konuşlandırılmıştı. Bunların en dikkat çeken, 15 Temmuz 1917'de Bağdat'ı savunmak için oluşturulan Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'ydı. Osmanlı Devleti bu süreçte Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Mütarekenin imzalandığı gün Mustafa Kemal Paşa da Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na atandı. Mustafa Kemal Paşa'nın bu göreve atanmasıyla yapmak istediği ilk iş; ordu içindeki Alman etkisini ortadan kaldırmaktı.

• Mustafa Kemal Paşa'nın bütün gayretlerine rağmen İngilizlerin baskısı İstanbul'da ve hükûmet üzerinde etkisini daha çok hissettiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın işgallere karşılık verme kararlılığını ise hükûmet, yanlış bir tavır olarak değerlendiriyordu. Hükûmete göre işgallere ve İngilizlere karşı gelmek, ileride toplanacak barış görüşmelerinde Osmanlı'nın menfaatlerine engel olabilecekti.

• Mütareke Sonrası Düşünülen Kurtuluş Çareleri

• Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiğinde işgal kuvvetleri, İstanbul'u fiilen işgal etmişti. Bu durum karşısında Anadolu ve İstanbul'da ülkeyi kurtarmak adına iyi niyetli, küçük çaplı çalışmalar yapılmaktaydı. Ancak bütün bu çabalar birlik ve beraberlikten uzak, plan, program, lider ve kadrodan yoksundu. Hâlîde Edip, Yunus Nadi, Ahmet Emin, Velid Ebuzziya, Celal Nuri, Necmettin Sadak gibi devrin önemli aydınları Amerikan mandası isteyenler arasındaydı. Bu maksatla Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurdular. 5 Aralık 1918'de ABD Başkanı Wilson'a mektup yazarak Türkiye'de bir Amerikan mandasının gerekçelerini dile getirdiler.

• Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Faaliyetleri

• Mustafa Kemal Paşa, Mütarekeden sonra İstanbul'a dönünce kendi düşüncelerini ortaya koymak, kamuoyu oluşturmak için yakın arkadaşı Fethi Bey'le birlikte, adını da kendi koyduğu "*Minber*" gazetesini çıkarmıştı. Gazete, Mustafa Kemal'in kendini anlatmak için iyi bir vasıta olduğu gibi, Tevfik Paşa'nın güvenoyu almaması için de yoğun bir karşı muhalefet aracı olmuştu.

• Cephede başlayıp, İstanbul'da olgunlaşarak devam eden fikrî ve siyasi faaliyetlerin dolaylı ve dolaysız içinde yer alan Mustafa Kemal kimi zaman da İstanbul'da çeşitli faaliyetler içinde bulunan teşkilatların ve siyasilerin teklifleriyle karşılaşmıştı. Mesela, o günlerde sadrazamlık yarışında adı geçenlerden olan Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in kurması muhtemel bir kabinde Harbiye Nazırlığı için Mustafa Kemal Paşa'ya teklif götürülmüş, ancak o bu teklifi reddetmişti.

• Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçmek İçin Yaptığı Faaliyetler

• Tevfik Paşa Hükûmeti, İtilaf Devletleri'nin baskıları sonucu sözde "*Tehcir*" suçlularının yakalanarak mahkeme edilmesiyle uğraşırken, Meclis ve Hükûmet arasında vuku bulan anlaşmazlıklar siyasal ortamı çıkmaza sokmuştu. Dahası Mecliste yükselen millî istekler hem İtilaf Devletleri'ni hem de Sarayı rahatsız etmiş, sonunda da Meclis feshedilmişti. İşlerin iyi yürümemesi Saray ve Hükûmetin de arasını açmış, akabinde de 3 Mart 1919'da hükûmetin istifası gelmişti.

Özet (devamı)

- Şüphesiz bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için bir olumsuzluk gibi görünüyordu. Bir an evvel kararın verilmesi ve fırsatların değerlendirilmesi gerekiyordu. Bunun için çeşitli vesilelerle İstanbul'a gelmiş olan tanıdıklarla irtibatı sıklaştırdı. Çünkü bu gidişle ne bir barış, ne de bir karşı mücadele başlayabilecekti.
- **Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Kıtaaat-ı Müfettişliği'ne Tayin Edilmesi**
- Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da yaptığı son görüşmelerde vardıkları Anadolu'ya geçme kararına rağmen önemli bir mesele ortaya çıkmıştı. Anadolu'ya ne zaman, hangi sıfatla gidilecekti.
- Bu sırada Samsun ve çevresinde Türk çetelerinin yöredeki Rum azınlığa karşı şiddet eylemlerinde bulunduğuna yönelik iddialar ortaya çıkmıştı. Özellikle İngilizlerin sıkıştırmasıyla hükûmet bölgedeki olayları önlemek için adım atmak zorundaydı. Bölgeye meseleyi çözebilecek iradede bir komutanın görevlendirilmesi için arayışlara giren Saray ve Babialinin listesine girmeyi başaran komutan Mustafa Kemal oldu. Şu hâlde Mustafa Kemal Paşa'nın bu vazifeye atanmasının bazı sebeplerini şöyle sıralayabiliriz;
- Mustafa Kemal Paşa'nın, Padişah Vahidettin'in fahrî yaverliğini yapmış olması sebebiyle, padişahın ona olan güveni,
- Sarayın, Babialinin ve işgalci devletlerin tutumları karşısında, bir vatanperver olarak hadiselerle karşı kayıtsız kalamayacağı gerçeği,
- Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik hayatının kahramanlıklarla dolu olmasının, onu itibarlı bir komutan olarak tanıtmış olması,
- İstanbul'a geldikten sonra girişmiş olduğu bir takım siyasi ve fikrî mücadelenin etkili olması,
- Hükûmetin onun İttihat ve Terakki mensubu olmadığına olan inançları,
- Onun için Babialinin İngilizlere teminat vermiş olması.
- **Müfettişlik Yetkileri Hususunda Yapılan Tartışmalar**
- Mustafa Kemal Paşa önemli bir problem olarak gördüğü memuriyetin mahiyeti için kolları sıvamış, İstanbul'da sık sık görüştüğü Kâzım (İnanç) Paşa'yla birlikte, ileride işini kolaylaştıracak salahiyyette olabilmek için istediği talimatnameyi hazırlatma gayreti içine girmişti.
- Müfettişlik tayini ve talimatnamenin geçerli olabilmesi için gerekli olan İrâde-i Seniyye ve Meclis-i Vükelâ kararının da tez elden alınması gerekiyordu. Nihayet, İrâde-i Seniyye 30 Nisan 1335 (1919)'da alındı.
- **Müfettişlik Talimatnamesinin Mahiyeti ve Önemi**
- Mustafa Kemal'in isteklerine göre hazırlanan bu önemli talimatname, tam bağımsızlık, hürriyet daha da önemlisi kurulması kuvvetle muhtemel yeni bir Türk devletinin de ilk işaretleri gibiydi. Kendisinden istenen üç önemli vazife vardır. Bunlar;
- Bölgede asayişin temini,
- Mütareke gereğince silahların toplatılması,
- Gayriresmî olduğu söylenen şuraların lağvedilmesi.
- Mustafa Kemal Paşa üzerine aldığı görevi yerine getirmek üzere 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul Hükûmeti halka karşı sorumluluklarını yerine getiremediği gibi Anadolu'nun yer yer işgal edilmesine de engel olamadı.
Aşağıdakilerden hangisi bu durumun sonucunda oraya çıkan bir gelişme değildir?
 - a) Millî cemiyetlerin kurulması
 - b) Kuva-yı Milliye hareketinin doğması
 - c) İtilaf devletleri arasında gizli anlaşmaların yapılması
 - d) Halkın İstanbul Hükûmetine olan güveninin azalması
 - e) Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması
2. Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'nden sonra 13 Kasım 1918'de İstanbul'a dönüşünde Boğaz'da İtilaf Devletleri'nin gemilerini görünce "Geldikleri gibi giderler." demiştir. Mustafa Kemal Paşa bu söz ile aşağıdakilerden hangisini vurgulamıştır?
 - a) Millî Mücadele'nin kaçınılmaz olduğu
 - b) Barış görüşmelerinin başlaması gerektiği
 - c) İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılığı olduğu
 - d) Osmanlı Devleti'nin hukuken sona erdiği
 - e) Boğazlar sorununun ortaya çıktığı
3. Aşağıdakilerden hangisi Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Kıtâat-ı Müfettişliğine atanmasının sebeplerinden biri değildir?
 - a) Mustafa Kemal Paşa'nın, Padişah Vahidettin'in fahri yaverliğini yapmış olması sebebiyle, padişahın ona olan güveni
 - b) Vatanperver devlet adamlarının tavsiye ve yardımları
 - c) İngiliz protestosu karşısında telaşlanan Saray ve Babıalinin, onu bu meseleyi halledebilecek iradede görmeleri
 - d) İttihat ve Terakki Fırkası'na mensup olması
 - e) Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğü
4. Aşağıdakilerden hangisi, Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul'a geri çağrılan Mustafa Kemal Paşa'nın burada gerçekleştirdiği faaliyetlerden biri değildir?
 - a) Arkadaşı Fethi Bey ile Minber isiminde bir gazete yayımlamıştır
 - b) Tevfik Paşa'nın kuracağı hükûmetin güvenoyu almaması için çalışmıştır
 - c) Sadrazam olmak için kulis faaliyetlerine girişmiştir
 - d) Vatanperver devlet erkânıyla görüşmeler yapmıştır
 - e) Padişhala görüşmüş ve fikirlerini iletmiştir

5. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı ve VII. Ordu'nun faaliyetlerinin sona erdirilmesi üzerine Mustafa Kemal, 13 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti ermine verildiğinden dolayı İstanbul'a dönmüştür.

Mustafa Kemal'in İstanbul'da kalmayı tercih etmeyerek Anadolu'ya geçmek istemesinin sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- a) İngilizlerin Osmanlı Mebuslar Meclisini dağıtması
 - b) Anadolu'da padişaha karşı ayaklanmaların başlaması
 - c) İstanbul Hükûmetinin teslimiyetçi tutumu
 - d) Mustafa Kemal'in askerlik görevine son verilmesi
 - e) İstanbul Hükûmetinin Sevr Antlaşması'nı imzalaması
6. Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul Hükûmeti ve aydınlar arasında düşünülen kurtuluş çareleri arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?
- a) İngiliz mandasını istemek
 - b) Amerikan mandasını istemek
 - c) Batı kamuoyunu desteği için konferanslar düzenlemek
 - d) Bir Kürt Devleti kurmak
 - e) Anadolu'da halkı örgütlemek

7. -Bölgede asayişin temini
-Mütareke gereğince silahların toplatılması
-Gayriresmî olduğu söylenen şuraların lağvedilmesi

Yukarıdaki yetkiler Mustafa Kemal Paşa'nın hangi sıfatıyla ilgilidir?

- a) Yıldırım Orduları Komutanlığı
 - b) Erzurum Mebusluğu
 - c) IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği
 - d) Sivas Kongresi Reisliği
 - e) TBMM Reisliği
8. Mondros Mütarekesinin ağır şartlar içermesi aşağıdakilerden hangisinin uygulamaya konulduğunun bir delilidir?
- a) Gizli anlaşmaların
 - b) Misak-ı Milli'nin
 - c) Wilson Prensipleri'nin
 - d) Sevr Antlaşması'nın
 - e) Erzurum Kongresi kararlarının

9. Mondros Mütarekesi şartlarını ağır bularak bunu görev alanında uygulamayacağı anlaşılan Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa, görevinden alındıktan sonra ne yapmıştır?
- a) Siyasete atılmıştır.
 - b) Avrupa'ya geçerek Batı kamuoyuna gerçekleri anlatmıştır.
 - c) Emekliliğini istemiştir.
 - d) İlk iş olarak Samsun'a gitmiştir.
 - e) İstanbul'a giderek Harbiye Nezareti emrinde görev yapmıştır.
10. Mondros Mütarekesi imzalandığında Mustafa Kemal Paşa hangi sıfatı taşımaktaydı?
- a) Yıldırım Ordular Komutanlığı
 - b) Kafkas Ordular Komutanlığı
 - c) Trakya Ordular Komutanlığı
 - d) IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği
 - e) XX. Kolordu Komutanlığı

Cevap Anahtarı

1.c, 2.a, 3.d, 4.c, 5.c, 6.e, 7.c, 8.a, 9.e, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Türkmen, Z. (2002) Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920). Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- [2] Atay, F. R. (1985). Kemal Atatürk Anlatıyor. İstanbul.
- [3] Paşa, A. İ. (1993). Feryadım (Cilt 2). İstanbul: Yayınevi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- [4] Borak, S. (1984). Atatürk (Bir Çağın Açılışı). İstanbul.
- [5] Atatürk, K. (2000). Nutuk (1919-1927). (Haz. Zeynep Korkmaz). Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- [6] Gürer, C. A. (1937). Tarihi Güne Bir Bakış. Ülkü Dergisi, 9(52), Haziran 1937.
- [7] Araz, N. (1997). Mustafa Kemal'in Devlet Paşası. İstanbul.
- [8] (1988). Meclis-i Mebusan ve Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in Anıları. (Haz. Bülent Demirbaş). İstanbul.
- [9] Tansel, S. (1991). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (Baskı 1). İstanbul.
- [10] İnuğur, N. (1992). Türk Basın Tarihi, 1919-1989. İstanbul.
- [11] Atay, F. R. (1955). Atatürk'ün Bana Anlattıkları. İstanbul.
- [12] Akın, V. (1997). Milli Mücadele Fikrinin Doğuşu, Türk Yurdu, XVII/122 (Ekim).
- [13] Bardakçı, M. (1998). Şahbaba, Osmanlıların Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahdeddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları. İstanbul.
- [14] Koca, S. (1984). Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayini, 6 Mayıs 1919, (Y.Y.L.T.) Ankara.
- [15] (1986). Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Hâil Mentеше'nin Anıları. (Giriş. İsmail Arar). İstanbul. (1957).
- [16] Akşin, S. (1975). Kurtuluş Savaşı'nın İlk Yılı, Cumhuriyet, 25 Mayıs.
- [17] Bab-ı Ali'deki Son Tercüman Sir Andrews Ryan'ın Hatıraları, Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e Kadar. (Tefrika), Dünya Gazetesi, (22 Nisan 1957-25 Mayıs 1957).
- [18] Atay, F. R. (Mayıs 1936). 19 Mayıs 1919. 19 Mayıs Samsun Hâlkevinin Aylık Dergisi, (Sayı 7).
- [19] Akşin, S. (1975). Kurtuluş Savaşı'nın İlk Yılı, Cumhuriyet, 24 Mayıs.
- [20] Selek, S. (1969). Samsun Yolunda, Cumhuriyet, 19 Mayıs İlavesi.
- [21] Akandere, O. (1991). Mustafa Kemal'in 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine Tayini ve Bu Görevle İlgili Olarak Kendisine Verilen Talimatnamenin Mahiyeti, Ata Dergisi, 1.

- [22] Unat, F. R. (1943). Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Kıtâat-ı Müfettişliği Sıfatıyla Verilen Vazife ve Selahiyetlere Dair Bazı Vesikalar. Tarih Vesikaları Dergisi, 2(12).
- [23] Biren, M.T. (1993). Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları (Cilt 2). (Haz. F. Rezan HÜRMEN). İstanbul.
- [24] Jaeschke, G. (1987). Atatürk. Belgelerle Türk Tarih Dergisi, (Sayı 34).
- [25] HTVD, I/1 (1952), Vesika No: 3
- [26] Sonyel, S. R. (1995). Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika (Baskı 1). Ankara.
- [27] Kaya, H. (2008). Refet Bele'nin Askerî ve Siyasi Hayatı (1881–1963) (Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- [28] Kılıçkaya, M.D. (Edit.) (2006). Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara.